

„ĎAKUJEME, ŽE STE SI VŠETKY DOBRÉ RADY NECHALI PŘED DVERAMI“: O ASPEKTU A ON-LINE FEMINISMU V ČESKOSLOVENSKÉM KONTEXTU / VANDA ČERNOHORSKÁ

‘Thank you for leaving all your good advice at the door’: On ASPEKT and Online Feminism in the Czecho-Slovak Context

Abstract: This article presents a case study of the Slovak feminist organisation ASPEKT, the oldest and one of the most significant advocates of gender equality in the region. While challenging the theoretical presumption that new media and digital technologies are detaching us from our historical and socio-political context and thereby leading to greater homogenisation, it focuses on the way in which the organisation approaches and makes sense of these new platforms and tools in relation to their specific history and political beliefs. It elaborates on topics such as the tension between the effort to remain creative and independent in times of increasing bureaucratisation of funding opportunities, or making full use of the potential of new online platforms yet staying true to one’s original standards and values. It aims to highlight the following: That even though digital technologies are a global phenomenon which – organisationally and symbolically speaking – transcend time and space, the way we approach digital technologies and new media, the meaning and potential we ascribe to them, is culturally and historically specific.

Key words: digital technologies, Slovakia, contemporary feminism, ASPEKT

Černohorská, Vanda. 2016. „Ďakujeme, že ste si všetky dobré rady nechali pred dverami“: O ASPEKTu a on-line feminizmu v československom kontextu.“ *Gender, rovné príležitosti, výzkum*, Vol. 17, No. 2: 52–63, DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/12130028.2016.17.2.282>

Chtěla jsem rozjet webovou stránku pro nácitileté holky, která nebude takovou tou jednodimenzionální záležitostí plnou silných postav a emancipace, protože jedna z věcí, která dokáže být skutečně odcizující, pokud jde o mylné představy o feminizmu, je, když si holky myslí, že být feministkou znamená být zcela konzistentní ve svých názorech, nikdy nebyt nejistá, nikdy nemít pochybnosti, mít na všechno odpověď... a tohle není pravda, uvědomění si všech těch rozporů, které jsem cítila, bylo mnohem snazší, když jsem si uvědomila, že feminismus není soupis pravidel, ale diskuse, konverzace, proces. (Gevinson 2012)¹

Toto jsou slova Tavi Gevinson, zakladatelky a koeditorky úspěšného on-line magazínu *Rookie*² pro nácitileté dívky, který v prvním týdnu po svém spuštění v roce 2011 nashbíral přes jeden milion zhlédnutí (Keller 2015). Gevinson, která byla sama nácitiletá, dokázala oslovit obrovský dav příznivců a příznivkyň a podělit se s nimi o zkušenosti, jaké to je dospívat v kůži mladé feministky, která se „to snaží vykoumat“ (v originále „trying to figure it out“), jak naznačuje název její TED přednášky z roku 2012. Daný příběh je učebnicovým příkladem měnění se tváře současného feminizmu pod vlivem nových médií a digitálních technologií. S určitou dávkou spekulace můžeme předpokládat, že taková „obyčejná“ dospívající dívka by jen těžko byla schopná dosáhnout obrovské pozornosti bez možností, které jí poskytuje tzv. informační společnost. Příběh Tavi Gevinson a jemu podob-

né přitahují k tématu nových médií a digitálních technologií pozornost nejenom laické veřejnosti, ale zejména výzkumníků a výzkumnic z široké škály oborů.

Pokud jde o sociologickou perspektivu, lze v probíhajících diskusích na toto téma vysledovat trend, který nahlíží na nová média a digitální technologie jako na globální fenomén.³ Na tom by samozřejmě nebylo samo o sobě nic špatného. Díky novým platformám a komunikačním kanálům můžeme navazovat kontakty, spolupracovat na projektech a formovat zájmové skupiny bez ohledu na to, kde se zrovna nacházíme. S čím už ale nelze tak jednoduše souhlasit, je následující krok tohoto teoretického argumentu, jenž naznačuje, že takové vyvazování z prostorového a následně i časového kontextu nás v konečném důsledku vyvazuje i z kontextu historického a společensko-kulturního a vede k větší homogenizaci. S ohledem na vzrůstající vliv nových médií a digitálních technologií v naší společnosti a v reakci na onen teoretický předpoklad jsem se rozhodla zaměřit na tento globální fenomén lokální optikou. Lokální bude v tomto případě znamenat feministickou a československou (případně postsocialistickou) perspektivu. Mým cílem je ukázat, že i když jsou digitální technologie uvedeným globálním fenoménem, význam a potenciál, který jim přisuzujeme, je kulturně a historicky specifický.

Po detailnější prezentaci daného teoretického rámce a dále otázek, kterým čelí současné feministické hnutí, představím ústřední komponent této studie. Tím je

ASPEKT – nejstarší a zároveň jedna z nejdůležitějších feministických organizací v československém kontextu. Ve druhé, analytické části nejprve pomocí kvalitativní analýzy webových stránek, digitalizovaného archivu a komunikačních kanálů organizace rekonstruuje historický vývoj ASPEKTu s důrazem právě na implementaci digitálních technologií. Dále představím čtyři témata týkající se vztahu ASPEKTu k novým médiím, jež vykrystalizovala v první části analýzy a kolem nichž se následně rozvíjely rozhovory s několika členkami a spolupracovnicemi organizace. Daná témata jsem v rámci kvalitativní analýzy identifikovala jako klíčová, protože tvořila stěžejní a opakující se stavební kameny on-line prezentace organizace. V samotných rozhovorech je respondentky dále rozvíjely, čímž vznikly následující tematické celky. Těmi jsou nesoulad mezi pojetím digitálních technologií jako nástroje, který usnadňuje nadnárodní spolupráci na evropské úrovni, ale zároveň s sebou přináší – zejména v kontextu unijních projektů – nadměrnou byrokratizaci. Dále zajímavá konceptualizace digitálních technologií jako prostředku, jenž je orientovaný nikoliv na budoucnost, ale na uchování minulosti a vlastního odkazu. Posledním tématem je – potenciálně generační – nesoulad mezi snahou uchovat si tradiční hodnoty tváří v tvář dynamickým inovacím a rozvíjet nové kreativní projekty. V závěru textu se krátce zamyslím nad udržitelností těchto forem feministického aktivismu on-line a shrnuji výsledky studie s důrazem na hlavní teoretický problém textu. I přesto, že jsou digitální technologie globálním fenoménem, který – organizačně i symbolicky řečeno – přesahuje čas a prostor, způsoby, jakými k digitálním technologiím a novým médiím přistupujeme, význam a potenciál, které jim přisuzujeme, jsou kulturně a historicky specifické. Stejně jako samotný feminismus směřují i digitální technologie nikoliv k homogenitě a lineárnímu vývoji, ale k pluralitě a rozvoji na základě historického a kulturního kontextu.

Teoretický přehled a Metodologie

Zaměříme-li se na probíhající diskuse týkající se stavu současného feminismu, můžeme identifikovat několik trendů, které formují veřejný a akademický diskurs (Tong 2009). Jedním z těch nejrozšířenějších je představa o postupném úpadku feministického hnutí a idejí, které zastává. „Feminismus je prohlašován za ‚mrtvý‘ na běžné bázi, zvláště antifeministickými komentáři/kami ochotnými zaražít [feminismu] poslední hřebíček do rakve“ (Redfern, Aune 2010: 3). Negativní sentiment manifestovaný prostřednictvím senzacechtivých titulků jako „Feminismus: zastaralý a nepopulární“ nebo „Ženy méně šťastné po 40 letech feminismu“ (Guardian 2003 a The Times 2009 cit. v Redfern, Aune 2010: 3) není ničím novým. Jde o opakující se fenomén, který následně ovlivňuje veřejný diskurs i osobní postoje vůči feministickému hnutí v několika posledních dekáдах (Faludi 2006). Antifeministický sentiment není ale jenom záležitostí názorové opozice, která kritizuje v mainstreamových médiích ty, jež prosazují genderovou rovnost.

Daný postoj je také spojený s dalším rozšířeným fenoménem, a to s tzv. postfeminismem, který je asociován s individualismem, konzumerismem a alternativními genderovými projekty (Tasker, Negra 2007). Zatímco někteří teoretikové a teoretičky vnímají tuto diskusi jako důkaz, že feminismus ve své tradiční podobě „není již potřeba, resp. jedná se o nepoužitelnou sílu“, a proto by měl být nahrazen „repertoáry nových významů“ (McRobbie 2004: 225), jiní uvádějí, že tento termín „nemusí naznačovat zánik a nadbytečnost feminismu (...), [a vnímají předponu] post jako ‚přicházející poté‘, aniž by to nutně znamenalo, že předchozí verze feminismu byly vytlačeny a pohřbeny“ (Robinson 2009: 9).

Tyto diskuse, jež prostupují jak mainstreamovými médii, tak akademickými kruhy, reflektují skutečnost, že feministická teorie, politika i konkrétní strategie boje za genderovou rovnost prošly zásadní transformací, a to pod vlivem měnících se společenských, politických a v neposlední řadě technologických podmínek. Tyto změny nicméně neimplikují, že by feminismus jako takový byl irelevantní, nadbytečný, nebo dokonce „mrtvý“. Jak dokládá projekt Tavi Gavinson a mnoho dalších obdobných počínů, narůstají v posledních letech hlasy prosazující feministické ideje napříč on-line sférou. „Prostřednictvím odlišných kanálů a z odlišných důvodů využívají ženy mnoha různými způsoby kreativní, sociální, komunikační, politický, kulturní a ekonomický potenciál webu“ (Youngs 2007: 6). Rostoucí vliv digitálních technologií na (nejenom) feministické organizace a otázky problematizující postavení feminismu v informační společnosti tak logicky přitahují pozornost řady teoretiků a teoretiček z nejrůznějších oborů (Wolmark 2003).

V první řadě je nutné se zmínit o obsáhlé literatuře zabývající se potenciálem digitálních technologií a jejich vlivem na občanskou společnost (Downey, Fenton 2003; Chadwick, Howard 2009). Tento vliv je spojován zejména se zvyšováním demokratické participace a snazším vznikem zájmových skupin, resp. tendencemi, které jsou často stavěny do kontrastu k tzv. občansko-společenskému deficitu, upadajícímu členství v politických stranách a k nízké volební účasti (Bennett 2008). Výše uvedené teoretické předpoklady jsou následně „rámovány obecným mezinárodním konsenzem objevujícím se od počátku devadesátých let, že demokracie se nachází v těžkých časech“, a doplněny „nadějí (...), že internet bude mít nějakým způsobem pozitivní vliv na demokracii a pomůže vyléčit její neduhy“ (Dahlgren 2005: 147; 2009). Výzkumy zabývající se efektem digitálních technologií pak pokrývají nejrůznější témata od zapatistů v Latinské Americe (Burch 2002) přes hnutí Occupy ve Spojených státech amerických (Fuchs 2014) až po protestující na náměstí Osvobození v Káhiře (Alexander 2011). Přestože zájem výzkumníků a výzkumnic není limitován pouze vztahem mezi novými médii a činností protestních hnutí, jedná se v posledních letech o jeden z nejčastějších typů akademického snažení (např. Gerbaudo 2012, Fuchs 2014). Na druhou stranu s tím, jak roste využívání digitálních tech-

nologií v industrializovaných zemích a čas strávený on-line, stávají se on-line aktivity čím dál relevantnější součástí lidských životů (Bredl, Hünninger, Jensen 2014). Z toho důvodu se řada analýz začíná soustředit na vliv nových médií a digitálních technologií na naši každodennost a formování identity (Elliott, Urry 2010).

Za druhé lze v rámci existující literatury identifikovat narůstající počet autorů a autorek, kteří se snaží zachytit specifický dopad nových médií a digitálních technologií na životy žen a dívek a dále na to, jakým způsobem tyto nové platformy a nástroje napomáhají fungování feministických organizací a projektů (Gajjala, Ju Oh 2012; Wyer et al. 2014). V řadě takových studií jsou nová média a digitální technologie konceptualizovány jako globální fenomény, které mají (do jisté míry takjako samotný feminismus) potenciál transformovat fungování nadnárodních organizací i záležitosti lokálního a každodenního charakteru. Jak poznamenává Young: „uznání materiálnosti feminismu – tj. konkrétních sociálních a geografických vazeb a specifík – je implicitně obsaženo v každé kritické reflexi západního feministického vědění a principů“ (Young 1999: 56). Stejnou perspektivu je třeba uplatňovat, pokud hovoříme o digitálních technologiích. Nicméně řada autorů, včetně jednoho z nejcitovanějších teoretiků informační společnosti – Manuela Castellse –, přistupuje k digitálním technologiím jako k unifikáčnímu komponentu, jenž v konečném důsledku vede k prostorové a časové reorganizaci moderní každodennosti. S odkazem na pojmy „plynoucí prostor“ a „bezčasý čas“ (v originále „space of flows“ a „timeless time“), které zavádí, zastává Castells (1996) teorii, že informační technologie nás oddělují od naší kulturní identity a lokálního kontextu, což vede v konečném důsledku k větší homogenizaci. Nová média a digitální technologie nám bezesporu umožňují překonat geografické vzdálenosti a navázat kontakt s lidmi v odlišných kulturních kontextech. Díky nim vznikají komunity, veřejný prostor habermasovského stříhu a – do jisté míry – se transformují sociální hnutí, která tato média a technologie využívají, jak Castells uvádí ve své nejnovější publikaci (Castells 2012). Nicméně to, jakým způsobem k těmto novým nástrojům a platformám přistupujeme, jak je využíváme a jak chápeme jejich význam, zůstává (v podobném duchu jako mluvíme-li o feminismu) specifické a unikátní ve vztahu k naší zkušenosti se sociálním světem. Mým cílem je v následujícím textu tuto historicko-sociální podmíněnost přístupu k digitálním technologiím demonstrovat na případové studii, v rámci níž se zaměřuji na ASPEKT, tedy na jednu z nejstarších a nejvýznamnějších feministických organizací v československém regionu. Důvody, proč jsem se rozhodla zaměřit svoji výzkumnou pozornost na danou organizaci, jsou následující.

ASPEKT byl založen v roce 1993, a jde tedy o organizaci, která aktivně zastává a propaguje genderovou rovnost více než dvě desetiletí a tak reprezentuje bohatý studijní materiál. Od svého založení upořádal ASPEKT řadu konferencí, edukačních seminářů a realizoval mnoho komplexních

projektů a analýz. Pokud jde o publikační aktivity, vydal ASPEKT více než sto beletristických i odborných publikací představujících českému a slovenskému publiku klasickou i současnou feministickou teorii, významné autory a autorky a edukační materiály. V letech 1993–2004 vyprodukoval jednadvacet čísel časopisu, která pokrývala feministická témata a poskytovala čtenářům a čtenářkám analýzy, zprávy a komentáře z oblasti ženských a genderových studií. Vzhledem k tomu, že daná organizace začala s prosazováním genderové rovnosti v tzv. off-line období a poté expandovala simultánně s rozvojem digitální sféry, poskytuje daný případ možnost srovnání předdigitální a digitální éry. Společně s obecnou expanzí digitálních technologií tak můžeme sledovat, jak ASPEKT implementoval řadu strategií, jejichž prostřednictvím rozšířil své aktivity směrem k novým médiím. Jedná se např. o správu několika webových stránek⁴ a dále vydávání on-line webzínu, který od roku 2004 nahradil tištěnou verzi původního magazínu. ASPEKT zároveň explicitně přebírá pojetí nových médií jako potenciálně subverzivního prostoru, v rámci kterého lze dekonstruovat hegemonní koncepty prosazované mainstreamovými médii. Jak uvádí na svých stránkách: „Publikování webzínu upevňuje představu, že internet je vitální médium vhodné pro názory, které nenásledují mainstream. Publikuje dramata, fikci, pobouřené komentáře, zajímavé zprávy; přitahuje pozornost k dobrým autorům/kám a umělcům/kyním i špatným reklamám.“⁵ Zároveň ASPEKT sdílí myšlenku, že digitální technologie mění klasický vertikální tok informací⁶ a zdůrazňuje organizační výhody, jako je např. schopnost reagovat rychle a flexibilně na současná témata.⁷ V neposlední řadě je nutné zdůraznit unikátnost daného případu. ASPEKT je první slovenskou feministickou organizací založenou po sametové revoluci. S odkazem na jeho rozsáhlé aktivity a dlouhou historii lze říci, že hrál v období tzv. tranzice signifikantní roli v rámci vývoje feministického hnutí v České republice a na Slovensku.

V souvislosti s vývojem digitálních technologií jsou zpochybňovány standardní výzkumné postupy v sociálních vědách. Tyto změny souvisejí zejména s velkou mírou inovací a dostupností dat (Bredl, Hünninger, Jensen 2014). Právě s ohledem na inovativní charakter nových médií a dostupnost digitálně zpracovaných dat jsem pro účely toho výzkumného projektu zvolila následující metodologický postup. V první fázi výzkumu jsem se soustředila na analýzu digitalizovaného archivu ASPEKTu včetně výročních zpráv, zpráv z uspořádaných akcí a realizovaných projektů. Mým záměrem bylo na základě dostupných materiálů zformovat vývojovou linku organizace od jejího vzniku až po současnost s důrazem na to, jakým způsobem do svého fungování postupně implementovala digitální technologie. V této fázi jsem se zároveň zaměřila na interaktivní kanály, jejichž prostřednictvím ASPEKT komunikuje se svým publikem (konkrétně na pravidelný e-mailový newsletter a facebookový profil organizace), ve snaze identifikovat, jakými způsoby k těmto novým platformám a nástrojům organi-

zace přistupuje. Snaha postihnout nejenom formální stránku věci – tedy pouhou skutečnost, že organizace digitální technologie využívá –, ale především to, jak k těmto novým možnostem a platformám přistupuje, tvoří jádro mého textu. S odkazem na zásady virtuální (nebo také digitální) etnografie se totiž domnívám, že specifické způsoby, jakými přistupujeme k novým médiím, jsou relevantní pro to, jak se vztahujeme nejenom k technologiím jako takovým, ale také ke komunitě, v níž žijeme, a sami k sobě (Pink et al. 2016). Nová média a digitální technologie jsou v tomto teoretickém rámci konceptualizovány nikoliv jako pouhé mechanické nástroje, ale – jak poznamenává Christine Hine (2000) v jednom z prvních textů na téma virtuální etnografie – jako produkt kultury sám o sobě. Z toho důvodu vnímám nová média a digitální technologie (stejně jako představy o jejich praktickém užívání) jako koncepty vyvinuté v kontextu. V tomto případě ve feministickém, postsocialistickém a československém kontextu.

Ve druhé fázi výzkumu jsem se soustředila na hloubkové rozhovory s klíčovými členkami a spolupracovnicemi ASPEKTu. Mým cílem nebylo hovořit se všemi současnými členkami, ale spíše zajistit různorodou skupinu hlasů zachycující feministickou zkušenost těsně po roce 1989 stejně jako perspektivu mladší generace, vyslechnout dlouhodobé členky stejně jako získat pohled externích spolupracovnic. Nakonec byly uskutečněny rozhovory se čtyřmi respondentkami, které byly pořizeny v létě 2015 a trvaly jednu až tři hodiny. Rozhovory sloužily především k objasnění a dalšímu rozpracování témat, jež jsem identifikovala jako klíčová a nejčastěji se opakující v rámci analýzy digitalizovaných materiálů a on-line platform organizace. V tomto textu rozvíjím primárně čtyři témata. Prvním z nich je diskrépance mezi vnímáním digitálních technologií jako nástroje, který usnadňuje mezinárodní spolupráci a realizaci velkých projektů, ale zároveň s sebou přináší – zejména v kontextu Evropské unie – nadměrnou byrokratizaci, vyprázdněnost a neautentičnost. Dalšími tématy je vnímání digitálních technologií jako prostředku k uchování vlastního odkazu pro budoucí generace a dilema mezi využitím flexibility, resp. dynamičnosti nových médií a snahou udržet vysokou kvalitu obsahu. Posledním tématem jsou kreativní projekty a otázka jejich role a udržitelnosti v kontextu feministického hnutí.

Analytická část

Následující analytická část je uvozena krátkou sondou do společensko-politického vývoje před rokem 1989 a po něm ve vztahu k genderové rovnosti v československém kontextu. Po stručném výčtu okolností, které definovaly první roky existence ASPEKTu jako průkopnické iniciativy feministického snažení v česko-slovenském kontextu, hovořím o tom, jak se daná organizace vyvinula pod vlivem měnících se dotačních struktur, zvyšující se byrokratizace a technologické evoluce. Ve druhé části analytické sekce rozvíjím již uvedená témata.⁸

Trampoty s feminismem – před rokem 1989 a po tomto roce

ASPEKT je feministickou organizací oficiálně založenou v roce 1993 (neformálně se scházející od roku 1992), která – jak uvádějí její zakladatelky – „bola a stále je jedním z východiskových bodů feministického a rodového myšlení na Slovensku, ako aj občianskeho aktivizmu a sieťovania mimovládnych organizácií vo všetkých relevantných témach feministického a rodového diskurzu“ (Cviková, Juráňová 2009: 24–25). Historické a politické okolnosti, které doprovázely vznik ASPEKTu, jsou pro povahu a budoucího směřování této organizace více než významné. Jinými slovy, krátce po roce 1989 procházel daný region fází transformace, tedy postupného přechodu směrem k demokratickému politickému, sociálnímu a ekonomickému zřízení. Mezi nejzásadnější změny patřilo znovuotevření hranic, implementace svobodného trhu, transformace politické sféry a probuzení občanské společnosti (Berglund et al. 2013). Založení ASPEKTu bylo tedy umožněno a formováno aktuálně se měnícím prostředím, na druhou stranu ale do jisté míry reagovalo i na charakter genderového univerza v předlistopadové společnosti.

Řada teoretiků a teoretiček soustředících se na pozici ženy a její reprezentaci v socialistickém diskursu ve středoevropském a východoevropském kontextu hovoří o kombinaci dvou komponent (Saurer, Lanzinger, Frysak 2006). Na jednu stranu zde byla populisticko-rovnostářská argumentační linie, která podtrhovala rovné zapojení žen a mužů do pracovního procesu. Na stranu druhou komunistická propaganda hrála na nacionalistickou strunu, jež permanentně odkazovala na loajalitu žen k národu. Jak poznamenává Mariana Kotzeva: „Obraz socialistické ženy byl vypracovaný takovým způsobem, aby podpořil unikátní misi ženy, tedy sebeobětování za účelem podpory establishmentu a budoucího vývoje systému směrem k ‚zářivé budoucnosti‘“ (Kotzeva 1999: 85). Neustálými výzvami k rovnosti tak komunistický režim usiloval de facto o vymazání kategorie genderu stejně jako to činil v případě třídy nebo etnicity. Termín „rovnost“ se stal zprofanovaným heslem v oficiálních proklamacích a na propagandistických plakátech, které neodrážely skutečné podmínky každodenního života žen a mužů. Tato kvazirovnost znamenala, že gender jako faktor, který významně formuje individuální životy, byl v předlistopadové společnosti silně přítomný, ale na (první pohled) neviditelný. Zakládající členky ASPEKTu – vědomy si tohoto specifického „dědictví“ komunistické éry – se tak rozhodly založit první „zájmové sdružení žen, které souhlasily, že je na čase začít brát diskurs o rovnosti a demokracii vážně a aplikovat ho na žité reality žen na Slovensku“.⁹

V prvních letech své existence se ASPEKT soustředil zejména na vydávání stejnojmenného časopisu a na organizaci akcí, např. literární večery, veřejné diskuse a semináře. Ať už šlo o konferenci o feminismu a nacionalismu (25. 2. 1994), veřejnou přednášku o čarodějnicích (20. 3. 1994), večer strávený s česko-německou spisovatelkou Alenou Wagne-

rovou (20. 2. 1995) nebo workshop o ženách v médiích a reklamách (10. 6. 1995), ASPEKT otvíral témata a pokládal otázky, které nebyly ve slovenském (a českém) veřejném prostoru doposud pokládány.¹⁰ V následujících letech kolem roku 2000 se začal ASPEKT účastnit větších edukačních a výzkumných projektů.¹¹ Za všechny lze jmenovat „ruzovymodrysvet.sk“, projekt prosazující v letech 2005 a 2008 genderově senzitivní přístup ke vzdělávání, a to prostřednictvím přednášek pro vyučující, workshopy a divadelní představení pro děti.¹² V dalším z projektů, „Equality Training for Trainers“, se ASPEKT soustředil na eliminaci nerovností na trhu práce. Daná iniciativa byla založena na mezinárodní kooperaci mezi řadou organizací ze Slovenska, Rakouska, Itálie a dalších zemí a výsledky této spolupráce zahrnovaly semináře pro školitele a školitelky, pravidelně publikovaný newsletter a on-line materiály.¹³ S tím, jak se ASPEKT postupně rozvíjel, účastnil se různorodých projektů, které nebyly omezené pouze na Slovensko a okolní státy, ale sahaly mimo středoevropský region. Taková transnacionální kooperace vyžaduje intenzivní a flexibilní komunikaci, která je do určité míry umožněna digitálními technologiemi, jež se začátkem 21. století stávaly běžnou výbavou většiny organizací v neziskovém sektoru. U řady uskupení se pak v souvislosti s implementací digitálních technologií měnily i strategie, jimiž prosazovaly své cíle a oslovovaly potenciální publikum. Výměna protestních pochodů a distribuce agitačních letáků za „kulturní jamování“¹⁴, on-line petice a virální kampaně jsou – obecně řečeno – důkazem měnících se repertoárů kolektivního jednání (Tilly 1978). Tuto „repertoárovou“ perspektivu zastávají i Donatella della Porta a Mario Diani (2006), kteří vidí v efektivnější komunikaci mezi jednotlivými členy a členkami sociálních hnutí jeden z největších benefitů využívání digitálních technologií.

To, co se zdá být narativem o další expanzi a transnacionální kooperaci (která byla pokud ne umožněna, tak alespoň zjednodušena digitálními technologiemi), je také skutečností znamenající širší politické změny, zejména vstup Slovenska do Evropské unie a následnou byrokratizaci související s čerpáním fondů.

No a potom, keď prišli EU projekty, tak to bola jedna veľká katastrofa. Myslím si, že to, čo pozitívne tieto projekty prinášajú, sa nedá vyvážiť tým množstvom negatívneho, čo spôsobujú. A hoci sme sa teda sami zapojili aj do niekoľkých takýchto projektov – a ja neviem, či to môžem nahlas povedať – ale to je také zničenie našej tvorivosti... (Jana 2015)¹⁵

A druhá vec je, že keď ideme do takých tých naozaj medzinárodných projektov, tak vždy tam máme aj ten problém, že nevieme celkom isto, s kým máme čo do činenia. Či máme čo do činenia s niekým, kto si robí – ako to povedať – agentúrne rodové projekty, alebo s niekým, koho to naozaj zaujíma. A v tomto sme naozaj staromódne a teším sa, že i naše mladé kolegyne sú staromódne (...). Pre nás je feminizmus dôle-

žitý a je dôležité, aby tie prístupy boli feministicky kritické. Proste taký ten oduťý neoliberalizmus, ktorý len počíta nejaké veci, nás zas tak nezaujíma (...). Ja viem, že to teraz znie hrozne. Myslím, že to nie je chyba tých projektov, ale že to je chyba toho, ako je to nastavené. (Jana 2015)

I přesto, že se období kolem roku 2000 neslo ve znamení transnacionální spolupráce a velkých projektů, které zahrnovaly aktivity spojené s novými médii a digitálními technologiemi (což by mělo teoreticky vést ke snazší a efektivnější spolupráci), unijní financování přeneslo pozornost – alespoň z perspektivy respondentek – na formální a byrokratické požadavky a zároveň upozadilo kreativitu, originální obsah a autentickou spolupráci. Tedy hodnoty, jež jsou stěžejní jak pro ASPEKT, tak pro nově vznikající kybernetické komunity (Desai 2013).

Feministické memoáry & gramatika genderové nerovnosti

Pojem historie a uchování vlastního odkazu se zdá být významným konceptem, který rezonoval jak v rámci analýzy on-line prezentace ASPEKTu, tak v rozhovorech. Přestože je na digitální technologie a nová média často nahlíženo jako na snažení orientované na budoucnost, a to zvláště ve vztahu k feminizmu (Blair, Gajjala, Tulley 2009), většina respondentek se opakovaně zmiňovala o významu digitálních technologií, pokud jde o uchování vlastní historie. Jak vyplývá z uskutečněných rozhovorů, vnímají historii a dosažené úspěchy ASPEKTu jako něco, co může být snadno zapomenuto. Z toho důvodu investují poměrně velké množství energie do digitalizace, archivování a katalogizace, jak dokládá zejména rozsáhlý on-line archiv organizace. Stručně řečeno, vnímají digitální technologie jako příležitost, jak uchovat svůj odkaz pro současné i budoucí generace. Příležitost, jak zanechat stopu.

Snažíme sa zachovávať tie staré webové stránky ako určitý archív (...) čo je zase veľmi dobré aj pre ďalších ľudí, ktorí sa teraz môžu k tomu vrátiť. Napríklad študenti a študentky, keď píšú záverečné práce, už na akékoľvek rôzne témy, tak veľa vecí si nájdu práve na tých webových stránkach ASPEKTu (...). Aj kvôli takejto orientácii, aj kvôli tým obsahovým teoretickým veciam a tak ďalej. Je tam veľa takých vecí, ktoré tam nájdu aj vďaka tomu, že veľa vecí bolo zaarchivovaných takto na webových stránkach. Aj potom sa tam dá presne odsledovať cez pozvánky, cez informácie o rôznych podujatiach... akože, čo sa za tie roky urobilo, akým rôznym témam sa ASPEKT venoval, ale aj iné organizácie, keďže sa vždy dávali pozvánky na iné ľudsko-právne organizácie. (Zuzana 2015)¹⁶

V tomto případě můžeme tedy hovořit o explicitním pojetí nových médií a digitálních technologií jako nástroje, který pomáhá uchovat historii organizace jednodušeji a efektivněji, než kdyby se měla spoléhat pouze na fyzickou knihov-

nu. Jak Zuzana, jež se stará o web ASPEKTu, poukazuje, nejde jenom o to mít vše spořádaně zarchivované, dané materiály musí být především přístupné veřejnosti. V 90. letech se ASPEKT ve smyslu publikační činnosti zaměřoval na překlad klasických feministických textů, produkci teoretických esejů a komentářů, které byly vydané buď v knižní podobě, nebo v periodicky vycházejícím časopise. V roce 2003 ale přešel ASPEKT od tištěného magazínu k on-line webzínu. Na jednu stranu byla daná změna výsledkem určitých finančních okolností. Na stranu druhou ale vedla k větší otevřenosti jak ve vztahu k čtenářstvu, tak pro potenciální příspěvatelky a příspěvatele, které ASPEKT oslovuje on-line výzvami a nabádá je k zaslání komentářů a článků. Přechod z tištěného do on-line prostředí má dále za následek větší diverzifikaci hlasů a v konečném důsledku přitahuje pozornost i k dalším feministickým iniciativám, o nichž ASPEKT na svých stránkách informuje. V každém případě, touha po tom tzv. zanechat stopu se neomezuje pouze na digitalizaci a katalogizaci materiálů, ale má i další argumentační rovinu.

Ja myslím, že čo je tam dôležité, je uvedomenie si toho, že ak si tá organizácia – alebo ten ženský aktivizmus – nenapíše tú históriu sám o sebe, tak je veľmi pravdepodobné, že druhí a druhí na ňu zabudnú. Že tie aktivity a všetko, čo sa spravilo, sa nestane súčasťou takých tých, ako v úvodzovkách, mainstreamových naratívov. Ja som to napríklad veľmi zvnútnila takisto (...). Vlastne tu históriu ASPEKTu, tie všetky skeny a takéto veci a tú rôznu digitalizáciu textov, prevažnú väčšinu som robila ja (...). Ako najskôr som tomu dobre nerozumela pravdupovediac, a vlastne sa mi to zdalo byť možno, že či to nie je príliš. Teraz sa mi to zdá byť veľmi dôležité a vlastne je mi ľúto, že som to celé nedokončila vtedy, ako som mala. Myslím si, že by bolo dobré to v podstate ako dofinalizovať a spraviť ako čo najlepšie aj teraz. Myslím si, že tá tendencia po uchovaní tej historickej pamäti a zdokumentovanie tam je. (Ľubica 2015)¹⁷

Můžeme argumentovat, že obava ze zapomnění přesahuje v případě ASPEKTu pouhé znepokojení nad absencí ve veřejných záznamech. Být nebo nebýt pevně zapsán v historii je totiž hluboce feministická otázka. A to v tom smyslu, že ženy, které aktivně neparticipují na zaznamenání vlastní minulosti a vyzdvihování svých úspěchů, mohou velmi snadno skončit tak, že budou z učebnic historie vynechány úplně. Navíc ti, kteří mají zkušenosti s předlistopadovou realitou a s nejrůznějšími způsoby, jak komunistický režim na běžné bázi ohýbal, přepisoval a mazal historii, jsou si dobře vědomi úzkého spojení mezi konceptem paměti a moci. Specifické dědictví komunistického režimu společně s feministicko-kritickým charakterem dané organizace představují možné vysvětlení takového přístupu k digitálním technologiím.

Jedna z největších předností digitálních technologií, díky které jsou organizace otevřenější a inkluzivnější ve vztahu

ke čtenářstvu i k možným příspěvatelkám a příspěvatelům, jde ruku v ruce s dalším, poněkud problematickým vedlejším efektem. Jak vysvětluje Zuzana, ASPEKT se snaží přilákat nové příspěvatele/ky zejména ke spolupráci na on-line webzínu. V případě, že jim někdo zašle příspěvek, prochází text ve většině případů detailní evaluací a autorka, případně autor obdrží zpětnou vazbu a prostor na zapracování navržených revizí. Vzhledem k tomu, že je editační práce pro ASPEKT velmi důležitá, vyhledávají většinou spolupráci s těmi, kteří chtějí pracovat s textem a vylepšovat své analytické schopnosti. Jak doplňuje:

Čiže tam je veľmi dôležitá ta redakčná práca. Je to predovšetkým pre ľudí, ktorí naozaj chcú pracovať s textom, posúvať sa ďalej (...). Ani na web, ani nikam inam nepustíme hocičo, nepustíme text, ktorý nemá istú úroveň. A to si myslím, že je veľmi užitočné pre ľudí, ktorí sa teraz málokde naučia pracovať s textom, lebo na nich nemá nikto čas. (Zuzana 2015)

Na jednu stranu se tedy ASPEKT snaží být otevřený a inkluzivní, zároveň ale usiluje o zachování určitých standardů pro psaný text. Vzhledem k tomu, že bezchybný obsah vyžaduje zkušenosti a časově náročný editační proces, je kombinace těchto hodnot a zásad poněkud náročná disciplína. Důraz na preciznost může zároveň – jak poznamenává Paula Jójárt¹⁸ – vést k tomu, že je organizace v on-line prostoru méně flexibilní a dynamická. Jana Cviková nicméně upozorňuje na další fenomén související s onou otevřeností a flexibilitou nových médií, v jejímž důsledku se může snižovat kvalita publikovaného obsahu.

To je zase odvrátená strana tej takzvanej demokratizácie internetu, že tam môžeš uverejniť hocičo, v hociakej podobe. Ľudia majú pocit, veľmi často – keď to tak sledujem trebárs na Facebooku alebo na niektorých blogoch – že tam ide len o akúsi gramatiku. Len akási gramatika znamená... skrátka aj keď sa vymedzujem voči pravidlám spoločnosti, gramatika sú pravidlá spoločensky dohodnuté a hovoria niečo o fungovaní spoločnosti. Nemyslím teraz len „ypsilon“ a „i“ a podobne, ale keď nerozumiem tomu, že existuje akýsi abstraktný poriadok, tak sa voči nemu nemôžem ani búriť. (Jana 2015)

S ohledem na dlouholetou zkušenost ASPEKTu s publikací knih a magazínu není překvapením, že jeho zakladatelky zdůrazňují důležitost revizí a editační práce. Kromě stylistické preciznosti jde ale také o zjevné vyjádření kritické feministické perspektivy. Jak dokládají např. Robin Lakoff a její průlomová publikace *Language and Woman's Place* ([1975] 2004), radikální kritika Dale Spender v *Man Made Language* (1980), případně koncept performativity Judith Butler (1997), koncept jazyka jako významné symbolické struktury hraje ve feministické teorii signifikantní roli. Se vzrůstajícím počtem těch, kteří mohou publikovat své názory on-line, a to okamžitě a bez cenzury, si Jana Cviková klade otázku, zda uživatelé/ky nových médií nezapomně-

li, že jazyk a to, jakým způsobem ho (zne)užíváme v každodenní komunikaci, má zásadní vliv na genderovou rovnost, respektive že je potřeba se neustále zamýšlet nad tím, jak – austinovským slovníkem řečeno – „udělat něco slovy“.

This is What a Feminist Looks Like

Rozdílné názory na přínos flexibility a participativního charakteru digitálních technologií mají – alespoň v rámci tohoto případu – generační dimenzi. Zatímco Jana Cviková, zakládající členka ASPEKTu, vyzdvihuje význam editačních standardů i v on-line sféře, mladší respondentky se zmiňují v rámci rozhovorů o svých vlastních projektech, které reprezentují poněkud odlišné hodnoty, zejména aktuálnost a schopnost reagovat na současné dění a impulsy. První z těchto projektů je komunitní blogová platforma *Feministky.sk*.¹⁹

Feministky.sk by mohli být blogovým priestorom pre kritické mladé feministky, kde by mohli komentovať, glosovať, analyzovať to, čo považujú vo verejnej sfére (alebo v tom, z čoho vec verejnú spraví) za problematické aj dobré.

Feministky.sk som nazvala dosť „univerzalisticky“. Napriek tomu by však nemuseli tvrdiť, že sú jediné feministky na Slovensku, skôr ďalšie feministky:) Samotný názov feministky.sk považujem za dôležitý ako spôsob identifikácie, otvorenie pomenovania feministka pre širšiu skupinu identít, než ktorá sa často ponúka verejnosti aj tým, ktoré by feministkami možno rady verejne boli (ale nepracujú v mimovládnych organizáciách, kde sa k takému označeniu pripravujú).

Témy článkov by mali byť aktuálne, mali by to byť reakcie na to, čo sa deje: kto povedal akú blbosť v politike, aká politika sa prerokúva a bude mať negatívne alebo pozitívne dopady na ženy, aká reklama beží v telke a znevažuje dievčatá a ženy, čo som začula (...). (Lubica 2009, tučné v originálu)²⁰

Druhý projekt – *Hrdzavé klince*²¹ – je blog, na kterém jeho autorka Paula Jójárt sdílí a komentuje sexistické reklamy ve slovenských médiích. Tyto projekty jsou příkladem osobního a kreativního přístupu k feminismu v on-line prostoru.

Hrdzavý kliniec, to je taký blog, ktorý som [robila] ani neviem koľko rokov dozadu – dva, tri, štyri – a to bolo len tak, že mňa srali sexistické reklamy. Najprv som ich mala uložené a potom som si povedala, budem ich hádzat na taký blog a vždycky k tomu napíšem nejaký komentár (...). Nerobím to pravidelne, nemám na to čas a nevenujem sa tomu [momentálne]. Mám kopu vecí odložených, ale ešte som sa nedostala k tomu to povešať. A skôr som sa snažila vešať aktuálne veci, že keď som to niekde zachytila a mala som čas, tak som si sadla a napísala niečo a zavesila som to v priebehu toho, keď to vyšlo. Zdá sa mi také zvláštne postovať veci, ktoré mám tri roky odložené. Mne chýbalo, že u nás nie je Sexistické prasiatko ako súťaž [ktorá funguje v Čechách] (...) a vôbec, mňa

bavilo o tom písať. To sú väčšinou veľmi také krátke ironické komentáre, takže to nie je akési veľké písanie. (Paula 2015)

Dané projekty jsou signifikantní, a to zejména v československém regionu, kde sebeoznačení „feministka“ (neřkuli „feminista“) nepatří mezi nejpoblárnější způsob sebeidentifikace. I přesto, že dostupné výzkumy odkazují zejména k západní Evropě nebo USA (viz McCabe 2005), lze si na jejich základě vytvořit obrázek o tom, jakým způsobem definice feminismu v mainstreamovém veřejném diskursu ovlivňuje individuální postoje širší veřejnosti. „Jak je feminismus definován, je zásadní. Když lidé říkají, že nejsou feministé/ky, je to často proto, že používají spíše úzce než široce vymezenou definici“ (Redfern, Aune 2010: 6). Nízký počet žen, které samy sebe označují jako feministky, je způsoben příliš restriktivní definicí tohoto termínu, z čehož vyplývají poněkud schizofrenní postoje k feminismu. „Stigmatizace pojmu ‚feminismus‘ má své následky. Vede zejména k rozvinutí fenoménu, kdy člověk prohlásí ‚Nejsem feministka/ka ale...‘, s tím, že ale je následováno podporou cílů, které jsou běžně označovány za feministické, jako např. stejný plat za stejnou práci“ (Walby 2011: 3). Mladé ženy tedy obecně mohou sdílet feministické ideje, ale samotné označení „feministka“ nikoliv (Stacey 1987), což vede k asociaci daného termínu spíše s lidmi pracujícími v akademické sféře nebo v neziskovém sektoru. Pokud zkombinujeme tento fenomén s antifeministickými postoji (Faludi 2006), jež se v tradičních médiích stále těší velké oblibě, představují nová média de facto jednu z mála možností, jak přivést feminismus zpět do mainstreamového diskursu (případně jak ho zpopularizovat).

V tomto kontextu můžeme tedy vnímat využívání nových médií feministickými aktivistkami ne jako pouhou reakci na měnící se technologické prostředí, ale také jako příležitost, jak narušit antifeministický diskurs. A dále redefinovat termín „feminismus“ ve smyslu sociálně akceptovatelného nebo přímo žádoucího označení, které vyjadřuje kladný postoj k genderové rovnosti. Možnost slyšet různorodé feministické hlasy on-line dále vede k podpoře pocitu příslušnosti k širší komunitě, což je fenomén, který popisuje i řada teoretiků a teoretiček ve svých výzkumech na téma on-line skupin a jejich mobilizace (Traister 2007). Zatímco tradiční média organizovaná na základě mainstreamových schémat mají pouze limitovaný potenciál, pokud jde o způsoby, jakými bojovat proti marginalizaci feminismu, digitální technologie mohou otevřít tyto restriktivní bariéry a vést v konečném důsledku k větší diverzifikaci veřejného diskursu a k rekonceptualizaci klíčových pojmů.

Společně s diskusí na téma kreativních on-line projektů s feministickou tematikou je ale potřeba zabývat se i druhou stranou této problematiky a tou je otázka udržitelnosti, financování a expertizy. Pokud jde o výše uvedené projekty, tak kolektivní platforma *Feministky.sk* nebyla aktualizována od roku 2013 a na antisexistický blog jeho autorka rovněž nepřidává příspěvky pravidelně. Tématu udržitelnosti se dotýká i „Online Revolution Convention“, zpráva

vydaná *Barnard Center for Research on Women* (Martin, Valenti 2013) a shrnující klíčové výzvy, kterým čelí feminismus v on-line sféře. Některé body uvedené v této zprávě lze vztáhnout na případ ASPEKTu i připomínaných projektů. Na jednu stranu zpráva oceňuje neoddiskutovatelnou roli on-line feminismu a horizontálně produkovaných médií při kritice sexismu, vytváření tzv. bezpečných zón a zviditelnování feministických témat v mainstreamovém diskursu. Na druhou stranu ale kritizuje nedostatečné propojení mezi on-line feminismem (ve smyslu individuálních projektů) a širším hnutím (Martin, Valenti 2013). Tato témata úzce souvisejí s nedostatkem podpory a chybějícím systémovým řízením, což v konečném důsledku vede k neudržitelnosti individuálních projektů a platform. Na druhou stranu jedna z respondentek, Lubica, zdůrazňovala, že realizace projektu bez jakéhokoliv externího financování byl přesně ten důvod, proč si zvolila on-line platformu. Jenom tam – po řadě nepříjemných zkušeností s přebujelou byrokracií – měla pocit, že se může podílet na feministickém aktivismu bez restriktivních mantinelů. Udržitelnost jednotlivých projektů souvisí zároveň se zkušenostmi v oblasti správy nových médií a s určitým stupněm profesionality.

Tie organizácie podľa mňa si to trochu uvedomujú [že ide na sociálnych sieťach napáchať veľa chýb], takže sa toho trochu boja a skôr sú také konzervatívne. Možno je to taký druh konzervatizmu, alebo je to len obmedzené množstvo skúseností. Nie je to jednoduché podľa mňa, u nás je to do značnej miery ešte akoby v plienkach. Takých expertov a expertiek na to, čo by s tým vedeli organizáciám dobre poradiť, je málo, alebo sa dajú ťažko zaplatiť. Mám pocit, že to baby dávajú často na kolene. No ono je to super, keď sa učí za pochodu (...), ale keď nemajú prachy na tie klasické masové kampane, tak ani na toto nemajú. (Paula 2015)

Je tedy zřejmé, že mít přístup k novým médiím a digitálním technologiím neznamená umět je automaticky používat tím nejefektivnějším způsobem. Nutno ale poznamenat, že určit, jaký způsob užívání nových médií a digitálních technologií je ten nejvhodnější, by vyžadovalo stanovení určitého ideálu, na který by měli všichni ostatní aspirovat. Takový předpoklad je ale problematický. Zatímco pro některé uživatele/ky je tím hlavním cílem zasáhnout co největší obecnost, pro jiné je tou nejvyšší kvalitou kritický hlas, hodnotný obsah, případně nezávislost a alternativní status. Snaha definovat jednu vývojovou linii by naznačovala, že zatímco některé organizace si již umění digitálních technologií osvojily, jiné ještě takového stupně nedosáhly. Jak ale dokládá i tato studie, vztah mezi novými platformami a těmi, kteří je využívají, je ovlivněn řadou faktorů. A ty lze jen velmi těžko zachytit standardizovanými měřítky.

Závěr

S odkazem na vzrůstající počet sociologických výzkumů, které se zabývají vlivem nových médií a digitálních techno-

logií na povahu sociálních hnutí, jsem se rozhodla ve svém výzkumu zaměřit právě na tento fenomén. Ve snaze kriticky reflektovat teoretickou perspektivu, jež vnímá daný trend jako globálně unifikační a homogenizační sílu, jsem přistoupila k této problematice na lokální úrovni. Mým cílem bylo ukázat, jak ovlivňují historické realie a specifický politicko-společenský kontext způsoby, jakými tyto nové digitální nástroje a mediální platformy využíváme. Samozřejmě neopomím vliv digitálních technologií na záležitosti organizačního charakteru, např. přístup k informacím, rychlost komunikace a vznik virtuálních komunit. Mou snahou bylo nicméně poukázat na to, že debatu o nových médiích nelze redukovat pouze na otázku dostupnosti a efektivity. V předkládané studii jsem nejprve pomocí analýzy on-line kanálů a digitalizovaných materiálů dostupných na webových stránkách a v obsáhlém archivu organizace rekonstruovala vývoj ASPEKTu od založení po současnost s důrazem na implementaci digitálních technologií. Poté jsem identifikovala klíčová témata, která se v souvislosti s těmito novými platformami nejčastěji objevovala ve zkoumaných materiálech. Jednalo se např. o identifikaci digitálních technologií jako nezbytného nástroje při realizaci velkých nadnárodních projektů, případně jako způsobu, jak přilákat do svých řad nové přispěvatele a přispěvatelky. Daná témata pak byla určitou teoretickou kostrou, kolem níž se odvíjely rozhovory s několika členkami a spolupracovnicemi ASPEKTu. V textu představuji čtyři z těchto témat. Konkrétně šlo o nesoulad mezi potenciálem digitálních technologií usnadnit spolupráci na mezinárodních (resp. unijních) projektech a nadměrnou byrokratizací, kterou s sebou tyto projekty přinesly. Zatímco analýza webové prezentace naznačovala, že právě efektivnost přeshraniční spolupráce je pro ASPEKT jednou z největších výhod spojených s digitálními technologiemi, ze samotných rozhovorů vyplynulo, že řada těchto projektů je zatížena neúnosnými formálními požadavky, kvůli kterým se ve skutečnosti vyprazdňuje obsah jednotlivých iniciativ. Samotná digitalizace samozřejmě nemá za následek nárůst byrokracie, ale unijní projekty, které od jednotlivých aktérů digitální propojení vyžadují, ano. Dalšími tématy bylo pojetí digitálních technologií jako prostředku k uchování vlastní historie a dilema mezi flexibilitou a kvalitním obsahem. V obou případech bylo zajímavé sledovat, jakým způsobem se feministická perspektiva jednotlivých respondentek i organizace jako celku promítla do přístupu k novým médiím a digitálním technologiím. Zatímco řada výzkumů uvedených v úvodu článku zdůrazňuje orientaci nových platform na budoucnost, v této studii zaznívala zřetelně snaha po využití digitálních technologií k uchování minulosti a dosažených úspěchů. Stejně jako téma opomíjení žen a milníků feministického hnutí v mainstreamové historii je i význam jazyka v otázce genderové (ne)rovnosti výsostně feministickým tématem. Poslední část otevírá aktuální problematiku nezávislých projektů, které využívají dostupnost a flexibilitu nových médií a digitálních technologií. Jak naznačují roz-

hovory zejména s Ľubicou a Paulou, tyto platformy umožňují zakládat nové alternativní iniciativy nezávisle na externím financování a mimo tradiční organizace. Jejich největší výhodou – nezávislost – je ale zároveň jejich slabinou. Řada těchto projektů postupem času ztrácí svoji životaschopnost právě proto, že nejsou součástí tradičních organizací, chybí jim externí financování a jejich zakladatelky se musí věnovat jiným povinnostem.

Jak ilustruje tato případová studie, představy o nových médiích a digitálních technologiích, jejich potenciálu a nejvhodnějším způsobu využití se značně liší. Zatímco pro někoho mohou představovat způsob, jak předat svůj odkaz a dosažené úspěchy nadcházejícím generacím, pro jiné jsou možností, jak vyjádřit své feministické postoje kreativně a bez svazující byrokratické, kterou s sebou přináší externí financování. Z této perspektivy je přístup k on-line feminismu stejně rozmanitý jako feminismus samotný. Jak poznamenává Angela McRobbie, „co feminismus skutečně znamená, se doslova liší od jedné sebe-identifikující se [v orig. self-declared] feministky k druhé, což ale neredukuje pole jeho potenciální působnosti, právě naopak“ (McRobbie 2009: 2). Mou druhou ambicí bylo ukázat, že i když jsou nová média a digitální technologie ve své podstatě globálním fenoménem, který nás pomáhá propojovat nad sdílenými projekty nehledě na naše geografické umístění, je potřeba k němu přistupovat a snažit se jej pochopit pomocí lokální perspektivy. Jenom když se pokusíme porozumět tomu, co znamenají tyto nové platformy a nástroje pro (nejenom) feministické aktivistky/ky v různých koutech světa, můžeme pochopit jejich roli v budoucím fungování feminismu i dalších sociálních hnutích. Dosavadní akademická produkce se z větší části soustředí na západní, resp. anglofonní region, čímž se logicky redukovala potenciální diverzita získaných dat (Horst, Miller 2012). Nejde ale pouze o uznání existence on-line feminismu a jiných forem aktivismu mimo západní kontext, je také nezbytné pokusit se porozumět tomu, jak jsou rozdílné podoby tohoto fenoménu ovlivněny místními historickými, politickými a kulturními okolnostmi. V neposlední řadě jsem se snažila poukázat na to, že v rámci výzkumu on-line feminismu nemůžeme redukovat naši pozornost pouze na příklady efektivního prosazování genderové rovnosti, ale rovněž na nová úskalí a dilemata, která z využívání nových médií a digitálních technologií pramení. Organizace i jednotliví aktivisté/ky čelí řadě výzev ve snaze prosadit svůj hlas za pomoci nových médií. Musí se vypořádat s rozmanitými otázkami, např. zda digitální technologie přinášejí emancipaci a dávají hlas těm, kteří jsou v mainstreamových médiích tradičně opomíjeni, anebo zda prohlubují existující nerovnosti spíše, než aby je pomáhaly odstraňovat. Zároveň musí čelit dilematu mezi využitím plného potenciálu nových médií a zachováním původních hodnot, jež tvoří jádro dané organizace nebo hnutí. Mezi další výzvy patří nejenom zakládání nových a kreativních projektů, ale také snaha o jejich udržitelnost. Závěrem lze říci, že všechna tato dilemata, překážky a výzvy jsou spí-

še než známkou úpadku feministického aktivismu dokladem jeho snahy o adaptaci na nové technologické výzvy. Jak poznamenává v úvodu citovaná Tavi Gevinson – *feminismus není soupis pravidel, ale diskuse, konverzace, proces.*

Literatura

- Alexander, J. 2011. *Performative Revolution in Egypt. An Essay in Cultural Power.* London & New York: Bloomsbury Academic.
- Bennett, L. W. (ed.). 2008. *Civic Life Online. Learning How Digital Media Can Engage Youth.* London and Cambridge: The MIT Press.
- Berglund, S., Ekman, J., Deegan-Krause, K., Knutsen, T. (eds.). 2013. *The Handbook of Political Change in Eastern Europe.* Cheltenham, UK & Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.
- Blair, K., Gajjala, R., Tulley, C. 2009. *Webbing Cyberfeminist Practice. Communities, Pedagogies, and Social Action.* New Jersey: Hampton Press.
- Bredl, K., Hünninger, J., Jensen, J. L. (eds.). 2014. *Methods for Analyzing Social Media.* London and New York: Routledge.
- Burch, S. 2002. „Latin American Social Movements Take on the Net.“ *Society for International Development*, Vol. 45, No. 4: 35–30.
- Butler, J. 1997. *Excitable Speech. A Politics of the Performative.* New York: Routledge.
- Castells, M. 1996. *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I.* Cambridge: Blackwell.
- Castells, M. 2012. *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet.* Cambridge: Polity Press.
- Couldry, N., Curran, J. (eds.). 2003. *Contesting Media Power. Alternative Media in a Networked World.* New York: Rowman & Littlefield Publisher.
- Cviková, J., Juráňová, J. (eds.). 2009. *Feminizmy pre začiatníčky. Aspekty zrodu rodového diskurzu na Slovensku.* Bratislava: Aspekt.
- Dahlgren, P. 2005. „The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation.“ *Political Communication*, Vol. 22: 147–162, DOI:10.1080/10584600590933160.
- Dahlgren, P. 2009. *Media and Political Engagement. Citizens, Communication, Democracy.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Desai, G. 2013. *The Virtual Transformation of the Public Sphere.* New Delhi: Routledge.
- Downey, J., Fenton, N. 2003. „New Media, Counter Publicity and the Public Sphere.“ *New Media & Society*, Vol. 5, No. 2: 185–202, DOI: 10.1177/1461444803005002003.
- Elliot, A., John, U. 2010. *Mobile Lives.* London & New York: Routledge.
- Faludi, S. 2006. *Backlash. The Undeclared War Against American Women.* New York: Doubleday.
- Fuchs, C. 2014. *OccupyMedia!: The Occupy Movement and Social Media in Crisis Capitalism.* Hants: Zero Books.

- Gajjala, R., Ju Oh, Y. (eds.). 2012. *Cyberfeminism*. New York: Peter Lang Publishing.
- Gerbaudo, P. 2012. *Tweets and the Streets: Social Media and Contemporary Activism*. London: Pluto Press.
- Gevinson, T. 2012. „Teen Just Trying to Figure It Out.“ [online]. *TED Talk Series*. [cit. 10. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.ted.com/talks/tavi_gevinson_a_teen_just_trying_to_figure_it_out/transcript.
- Hine, C. 2000. *Virtual Ethnography*. London: Sage.
- Horst, H. A., Miller, D. (eds.). 2012. *Digital Anthropology*. London & New York: Berg.
- Hunsinger, J., Senft, T. (eds.). 2014. *The Social Media Handbook*. New York & London: Routledge.
- Chadwick, A., Howard, Philip N. (eds.). 2009. *Civic Life Online: Learning how Digital Media Can Engage Youth*. London and New York: Routledge.
- Kaplan, A. M., Haenlein, M. 2010. „Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media.“ *Business Horizons*, Vol. 53: 59–68, DOI: 10.1016/j.bushor.2009.09.003.
- Keller, J. 2015. „Girls Power’s Last Chance? Tavi Gevinson, Feminism, and Popular Media Culture.“ *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, Vol. 29, No. 2: 1–12, DOI: 10.1080/10304312.2015.1022947.
- Kotzeva, T. 1999 „Re-imagining Bulgarian Women: The Marxist Legacy and Women’s Self-identity.“ Pp. 83–99 in Corrin, C. (ed.). *Gender and Identity in Central and Eastern Europe*. London: Frank Cass.
- Lakoff, R. [1975] 2004. „Language and Woman’s Place“ in *Language and Woman’s Place. Text and Commentaries*. Edited by M. Bucholtz. New York: Oxford University Press.
- Martin, C., Valenti, V. 2013. #FemFuture: Online Revolution. [online]. Barnard Center for Research on Women. [cit. 10. 2. 2016]. Dostupné z: <http://bcrw.barnard.edu/wp-content/nfs/reports/NFS8-FemFuture-Online-Revolution-Report-April-15-2013.pdf>.
- McCabe, J. 2005. „What’s in a Label? The Relationship between Feminist Self-Identification and ‚Feminist’ Attitudes among U.S. Women and Men.“ *Gender and Society*, Vol. 19, No. 4: 480–505, DOI: 10.1177/0891243204273498.
- McRobbie, A. 2004. „Post-Feminism and Popular Culture.“ *Feminist Media Studies*, Vol. 4, No. 3: 255–264, DOI: 10.1080/1468077042000309937.
- McRobbie, A. 2009. *The Aftermath of Feminism: Gender, Culture and Social Change*. London: Sage.
- Pink, S., Horst, H., Postill, J., Hjorth, L., Lewis, T., Tacchi, J. (eds.). 2016. *Digital Ethnography: Principles and Practice*. London & Los Angeles: Sage.
- Porta, D. della, Diani, M. 2006. *Social Movements*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Redfern, C., Aune, K. 2010. *Reclaiming the F Word. The New Feminist Movement*. London, New York: Zed Books.
- Robinson, P. 2009. „No More Waves: Reconceptualising Generation and Postfeminism.“ *TASA Conference Proceedings, The Future of Sociology*. Canberra: Australian National University.
- Saurer, E., Lanzinger, M., Frysak, E. (eds.). 2006. *Women’s Movements: Networks and Debates in Post-Communist Countries in the 19th and 20th Centuries*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag.
- Spender, D. 1980. *Man Made Language*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Stacey, J. 1987. „Sexism by a Subtler Name? Postindustrial Conditions and Postfeminist Consciousness in the Silicon Valley.“ *Socialist Review*, Vol. 17, No. 6: 7–28.
- Tasker, Y., Negra, D. (eds.). 2007. *Interrogating Postfeminism. Gender and the Politics of Popular Culture*. Durham and London: Duke University Press.
- Tilly, C. 1978. *From Mobilization to Revolution*. Indianapolis: Addison-Wesley.
- Tong, R. 2009. *Feminist Thought*. Boulder: Westview Press.
- Traister, R. 2007. „Preface“. „Blogging Feminism: (Web)Sites of Resistance.“ [online]. *The Scholar and Feminist Online*, Vol. 5, No. 2: nečíslováno. [cit. 15. 11. 2011]. Dostupné z: http://barnard.edu/sfonline/blogs/traister_01.htm.
- Walby, S. 2011. *The Future of Feminism*. Cambridge: Polity Press.
- Wolmark, J. 2003. „Cyberculture.“ Pp. 215–236 in Eagleton, M. A *Concise Companion to Feminist Theory*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Wyer, M., Barbercheck, M., Cookmeyer, D., Ozturk, H., Wayne, M. (eds.). 2014. *Women, Science, and Technology. A Reader in Feminist Science Studies*. New York: Routledge.
- Youngs, G. 1999. „Virtual Voices: Real Lives.“ Pp. 55–68 in Harcourt, W. *Women@Internet: Creating New Cultures in Cyberspace*. New York: Zed Books.
- Youngs, G. 2007. „Making the Virtual Real: Feminist Challenges in the Twenty-First Century.“ [online]. *The Scholar and Feminist Online*, Vol. 5, No. 2: nečíslováno. [cit. 15. 11. 2011]. Dostupné z: <http://barnard.edu/sfonline/blogs/printgyo.html>.

Internetové zdroje, navštíveno 10. 2. 2016

- Archiv ASPEKTu [<http://archiv.aspekt.sk>]
- ASPEKT [http://aspekt.sk/en/aspekt_english]
- Equality Training for Trainers [<http://www.frauenberatung.eu/eq-train/en/default.asp>]
- Feministky.sk [<http://feministky.sk>]
- Glosář ASPEKTu [www.glosar.aspekt.sk]
- Hrdzavé klince [<https://hrdzaveklinec.wordpress.com>]
- Kobová, Ľubica. 2009. *Průvodní email k blogu Feministky.sk*.
- Ružový a modrý svet [<http://www.pinkandblueworld.sk/en>]
- Rookie Magazine [<http://www.rookiemag.com>]

Poznámky

- 1** Dostupné z: <http://bit.ly/1SNA6vT>, stránka navštívena 10. 2. 2016.
- 2** Dostupné z: <http://www.rookiemag.com>, stránka navštívena 10. 2. 2016.

3 Termín nová média používám spíše v širším než v restriktivním smyslu a vycházím z definice A. M. Kaplana a M. Haenleina. Ta zahrnuje všechny webové služby a platformy, které „staví na ideologických a technologických základech Webu 2.0 a umožňují vytváření a výměnu obsahu budovaného uživateli/kami“ (Kaplan, Haenlein 2010: 61). Zásadní podmínkou je zde „socializační aspekt Webu 2.0 obecně“ (Hunsinger, Senft 2014), který umožňuje sociální interakci, vznik komunit a horizontální distribuci informací.

4 Např. www.aspekt.sk, www.archive.aspekt.sk, www.pinkandblueworld.sk, www.glosar.aspekt.sk.

5 Dostupné z: http://www.aspekt.sk/en/aspekt_english, navštíveno 10. 2. 2016.

6 „[Aspektin/webzine] Vítá stále i nové čtenáře/ky a příspěvatelky.“ Dostupné z: http://www.aspekt.sk/en/aspekt_english, navštíveno 10. 2. 2016.

7 „Jeho sekce se vyvíjejí v závislosti na aktuálním dění.“ Dostupné z: http://www.aspekt.sk/en/aspekt_english, navštíveno 10. 2. 2016.

8 V analýze pracuji s rozhovory z roku 2015 s Ľubicou Kobovou, Janou Cvikovou, Zuzanou Maďarovou a Paulou Jójárt.

9 Dostupné z: http://www.aspekt.sk/en/aspekt_english, navštíveno 10. 2. 2016.

10 Dostupné z: <http://archiv.aspekt.sk/desat.php>, navštíveno 10. 2. 2016.

11 Dostupné z: <http://archiv.aspekt.sk/zprojektov.php>, navštíveno 10. 2. 2016.

12 Dostupné z: <http://www.pinkandblueworld.sk/en>, navštíveno 10. 2. 2016.

13 Dostupné z: <http://www.frauenberatung.eu/eq-train/en/default.asp>, navštíveno 10. 2. 2016.

14 Kulturní jamování je strategie, která obrací korporátní moc proti sobě samé, a to pomocí metod hackování [neautorizovaný přístup k datům, on-line sítím apod.], trollingu [záměrné zveřejňování provokativního a urážlivého obsahu on-line] a rekontextualizace významů” (Peretti cit. in Coul-dry, Curran 2003: 32).

15 Jana Cviková je zakládající postavou a jednou z nejuznávanějších feministických osobností na Slovensku a v České republice, která v době rozhovoru působila v *Ústave svetovej literatúry SAV* a v ASPEKTu má na starosti koordinaci projektů a vydavatelské aktivity.

16 Zuzana Maďarová byla v době rozhovoru doktorandkou v *Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov* v Bratislavě. V ASPEKTu, kde působila od roku 2005, měla kromě jiného na starosti správu webových stránek.

17 Ľubica Kobová je genderová výzkumnice a akademička, která v době rozhovoru působila na Karlově univerzitě v Praze. S ASPEKTem spolupracuje od roku 1998, pracovala na řadě mezinárodních projektů, digitalizaci archivu a produkci webzínu. V době rozhovoru působila v organizaci na externí bázi.

18 Paula Jójárt je LGBTQ aktivistka a spoluzakladatelka organizace Altera (nezisková organizace zaměřující se na lesbické a bisexuální ženy na Slovensku), která spolupracuje s ASPEKTem na externí bázi. Má zkušenosti s on-line aktivismem v Makedonii a pomáhala ASPEKTu s vytvořením prvních webových stránek kolem roku 2000.

19 Dostupné z: <http://feministky.sk>, navštíveno 10. 2. 2016.

20 Toto jsou citace z e-mailu, který Ľubica Kobová zkomponovala v roce 2009 jako úvodní pozvánku k *Feministkám.sk* pro své feministické kolegyně a potenciální spolupracovnice.

21 Dostupné z: <https://hrdzaveklince.wordpress.com>, navštíveno 10. 2. 2016.

© Vanda Černošská, 2016

© Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2016

Vanda Černošská je doktorandkou na katedře sociologie Masarykovy univerzity v Brně. V akademickém roce 2015/2016 pobývala díky podpoře Fulbrightova stipendia na Yaleově univerzitě v USA. Ve svém výzkumu se soustředí na nová média, digitální technologie a současné feministické hnutí, a to perspektivou kulturní sociologie. Korespondenci zasílejte na adresu: vanda.cernohorska@gmail.com.